

З НАГОДИ 100-Ї РІЧНИЦІ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ

АЛЕКСЕЄВОЇ ОЛЕНИ СЕМЕНІВНИ

Олена Семенівна Алексеева — видатна вчена в галузі селекції, насінництва та технології вирощування гречки, визнана не лише в Україні, а й у Європі та світі.

Народилась Олена Семенівна в місті ім. Щварця Широківського району Дніпропетровської області 25 квітня 1926 року в сім'ї службовців. Середню освіту здобувала в м. Запоріжжя та м. Криворіжжя Кадіївського району Луганської області. У цей період відвідує в місті Запоріжжі гурток юннатів Обласної дитячої технічної сільськогосподарської дослідної станції, де за твердженням самої Олени Семенівни, вперше знайомиться з гречкою і захоується в неї на все життя. У період 1945–1950 років навчається у Київському ордена Трудового Червоного Прапора сільськогосподарському інституті (нині — Національний університет біоресурсів та природокористування) та отримує кваліфікацію вченого агронома.

Подальша доля на п'ять років пов'язує її із Тернопільською селекційною станцією МСГ України, де Олена Семенівна проходить шлях від молодшого наукового співробітника до завідувача відділу селекції та насінництва і заступника директора. На станції вона розпочинає займатися селекцією гречки в Західному регіоні України, розробляє основні прийоми агротехніки цієї культури, формує колекцію місцевих сортів. Тут вперше відкривається її талант ученого, дослідника, організатора, а також активного популяризатора знань та передового досвіду і викладача — вона викладає курс агротехніки Школи механізації сільського господарства МСГ України.

У 1956 році Олена Семенівна переходить працювати на посаду старшого наукового співробітника відділу селекції і насінництва Інституту агробіології (нині Інститут сільського господарства Карпатського регіону НААН), де продовжує роботу із місцевим генофондом гречки, створюючи значну колекцію місцевих сортів та форм, проводячи їх вивчення та класифікацію за продуктивними та якісними (вмісту крохмалю, білка, лізину та інших амінокислот) характеристиками. На основі проведених досліджень захищає кандидатську дисертацію за темою "Місцеві сорти гречки Тернопільської області та прийоми їх покращення", де розкриває важливість роботи із місцевим матеріалом та створює одні з перших засад для науково обґрунтованої селекції гречки в Україні. Олена Семенівна продовжує активну роботу по популяризації аграрних знань, активно пропагуючи передові підходи в підготовці фахівців як Ректор Львівського телевізійного університету сільськогосподарських знань в період з 1961 по 1971 роки.

Результати багаторічної плідної праці по дослідженню широкого генофонду гречки Західного регіону, накопичений досвід селекційного покращення місцевих сортів та форм, встановлені закономірності у біології культури стали основою захищеної у 1971 році докторської дисертації "Основні результати дослідження в біології, сортовивченню і селекції гречки в Західних областях України". У період роботи над дисертацією було створено низку селекційних сортів, першим з яких був — Радехівська поліпшена (районований у 1964 році).

У 1971 році Алексеева О. С. розпочинає працювати у Кам'янець-Подільському сільськогосподарському інституті (нині Заклад вищої освіти "Подільський державний університет") на посаді професора кафедри рослинництва і селекції, а у 1972 році створює Науково-дослідну лабораторію гречки, яка у 1979 році перейменована у Проблемну

науково-дослідну лабораторію гречки, а у 1997 році у Науково-дослідний інститут круп'яних культур. Вона започатковує наукову школу цієї культури (1973 рік).

Олена Семенівна мала довге і плідне наукове життя. Вона є фундатором теоретичних основ селекції гречки та автором методичних розробок по створенню вихідного матеріалу для селекції, що дозволило отримати унікальні за своїми характеристиками сорти гречки їстівної. На широкому генетичному матеріалі було застосовано метод експериментального мутагенезу (радіаційного, хімічного та їх комплексу), який дозволив створити принципово нові форми господарсько придатних гречкових рослин, що вирізнялися крупністю плодів, одночасністю досягання, підвищеною продуктивністю та адаптивністю рослини, стійкістю до осипання тощо. На основі такого матеріалу в подальшому було створено унікальні за своїми характеристиками та відомі широкому загалу науковців і виробничників сорти: Вікторія, Аеліта, Степова, Подолянка, Яна та ін. Було виділено та закріплено на рівні сорту зеленоквіткові з підвищеною стійкістю до осипання плодів сорти: Зеленоквіткова 90 і Зеленоквіткова 93. Віднайдено червоноквіткову форму мутантного походження та способом багаторазового добору закріплено цю характеристику у сорту Рубра, як потенційного джерела отримання харчового барвника. Вона стала автором ідеї створення з сортового матеріалу медоносного гречаного конвеєра, створивши для цього сорти гречки з підвищеною нектаропроductивністю: Єлена, Зеленоквіткова 90 та ін. Активно впроваджувався в селекційну практику метод поліплоїдії, на основі якого було створено сорти — Ніка, Академічна та ін. Загалом під керівництвом Олени Семенівни колективом науковців було створено і передано до Державного сортовипробування 34 сорти гречки.

Особливою гордістю Олени Семенівни була колекція світового генофонду. Вона завжди говорила: "Успіх селекції вирішує вихідний матеріал, генофонд культури". За період життя Алексеевої О. С. і в подальшому співробітниками Науково-дослідного інституту круп'яних культур було накопичено понад 1000 зразків генофонду різного еколого-географічного походження, з різним біологічним статусом, як матеріалу, що вирізняється наявністю унікальних ознак, цінних як для збереження та розширення виду, так і перспективних для селекційної роботи. Вона разом із іноземними колегами стала організатором Міжнародної асоціації гречки (International Buckwheat Research Association), яка проводить міжнародну діяльність в напрямках дослідження генофонду гречки, її селекції, агротехніки, технології переробки та використання гречаної продукції.

Алексеева О. С. проводила не лише селекційну роботу, вона активно опікувалась агротехнічним супроводом створеного матеріалу, забезпечуючи максимальну реалізацію їх генетичного потенціалу урожайності. Для виробничників науковцями було створено і впроваджено в кінці 80-х років XX століття Тернопільську виробничо-наукову систему "Гречка", яка показавши свою ефективність в одному регіоні, була впроваджена як на території України, так і за її межами.

Олена Семенівна мала багато талантів, але головний із них це вміння "бачити" людей. Сама володіючи непересічним талантом керівника, вміла організувати людей на виконання поставлених завдань, допомогти, направити. Її головним доробком є численна когорта наступників науковців-гречаників: селекціонерів, технологів, виробників. Під її керівництвом підготовлено 40 кандидатів і докторів наук на різних спеціальностях.

Алексеева Олена Семенівна є автором понад 350 наукових праць, серед яких 24 монографії та навчальні посібники, 9 збірників наукових праць, виданих не лише в Україні, а й за її межами. Вона була постійним учасником міжнародних конгресів і симпозіумів.

За свій багаторічний науковий і освітній труд вона була обрана академіком Академії наук вищої школи України, Міжнародної академії інформатизації, Академії наук Республіки Молдова, Міжнародної академії наук екології і безпеки життєдіяльності. Вона стала Заслуженим діячем науки і техніки України, стипендіатом державних стипендій, нагороджена орденами й медалями, почесними грамотами.

16 вересня 2006 року, після тяжкої хвороби, Олени Семенівни не стало. Але в історії української і світової науки її особистість назавжди залишила слід. І сьогодні на полях вирощуються сорти створені колективом під її безпосереднім керівництвом, застосовуються у науці розроблені техніки ведення селекційного процесу, а у виробництві — технологічні прийоми вирощування насіння гречки та збільшення отримання гречаного меду. Працюють в різних державних і приватних установах і фірмах її учні, які продовжують впроваджувати у життя думки, ідеї, практику отриману від Олени Семенівни.

Основні наукові праці О. С. Алексеєвої

1. Алексеєва О. С. Гречка — цінна круп'яна культура. Львів: Каменяр, 1966. 60 с.
2. Алексеєва О. С. Гречка. Київ: Урожай, 1976. 134 с.
3. Алексеєва Е. С., Бляндур О. В., Лысиков В. Н. Экспериментальный мутагенез в селекции перекрестноопыляющихся культур. Кишинев: Штиинца, 1978. 164 с.
4. Алексеєва Е. С., Паушева З. П. Генетика, селекция и семеноводство гречихи : монография. Київ: Вища школа, 1979. 200 с.
5. Алексеєва О. С., Герасимчук С. В., Марусяк І. М., Коваль А. І. Вирощування гречки за індустріальною технологією. Київ: Урожай, 1987. 48 с.
6. Алексеєва О. С., Якименко О. П., Трифонова М. Ф. Інтенсифікація виробництва круп'яних культур. Київ: Урожай, 1988. 160 с.
7. Зінченко О. І., Алексеєва О. С., Приходько П. М. Біологічне рослинництво: навч. посіб. Київ: Вища школа, 1996. 239 с.
8. Алексеєва О. С., Тараненко Л. К., Малина М. М. Генетика, селекция і насінництво гречки: навч. посіб. Київ: Вища школа, 2004. 213 с.

Директор Науково-дослідного інституту
круп'яних культур ім. О.Алексеєвої
ЗВО "Подільський державний університет",
канд. с.-г. наук

Віталій Бурдига

В.о. заступника директора з наукової роботи
Устимівської дослідної станції рослинництва
Інституту рослинництва ім. В.Я. Юр'єва НААН,
канд. с.-г. наук, ст.н.сп.

Олег Тригуб